

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розкрито сучасну демографічну ситуацію, що склалася в цілому в Україні та в її регіонах, зокрема. Досліджено особливості народжуваності, смертності, шлюбно-сімейні відносини, міграційні процеси та їх вплив на трудовий потенціал України.

Ключові слова: *деморозвиток, демографічна ситуація, відтворення та здоров'я населення, демографічні проблеми, міграція, робоча сила, трудовий потенціал, депопуляція.*

I. Вступ. Трансформація соціально-економічної системи в Україні, протягом всього періоду здобуття нею державної незалежності, а така глибока демографічна криза, в якій перебуває Україна, вимагає всебічного аналізу і розробки глибоких наукових засад удосконалення як в цілому соціальної політики, так і демографічної політики, зокрема.

З розбудовою суверенної України підвищується інтерес до різних аспектів формування її трудового потенціалу як сукупності демографічних і соціальних характеристик та якостей працездатного населення. Основними блоками демографічної підсистеми трудового потенціалу є демографічне відтворення, стан життєвих потенціалів дієздатного населення, стан здоров'я різних категорій та вікових груп населення. Саме тому неабияку роль у вивченні передумов відтворення та використання трудового потенціалу, у тому числі і в регіональному розрізі, відіграють як загальнодемографічні, так і медико-демографічні дослідження[1,84].

Аналіз соціально-демографічної ситуації в Україні за останні 15 років показує наявність значних деформацій у розвитку її народонаселення: розбалансованість статеві-вікової структури, подальше зменшення сільського населення у більшості регіонів, зниження народжуваності та природного приросту і як результат – природний убуток населення. Зберігається розрив у тривалості життя чоловіків та жінок. Все менш стабільною стає сім'я як один із найголовніших осередків суспільства. Збільшується концентрація населення у великих міських центрах,

причому з числа не тільки сільського населення, а й жителів малих міст. Хронічного характеру набула маятникова міграція населення. І нарешті, зростає кількість областей зі стійкою депопуляцією населення.

Проблеми та перспективи демографічного розвитку України є предметом підвищеної уваги багатьох вітчизняних економістів-демографів. Слід відмітити роботи С.І. Бандура, Д.П. Богині, В.І. Герасимчука, М.І. Долішнього, С.М. Злупка, Т.А. Заяць, Е.М. Лібанової, В.М. Петюха, С.І. Пирожкова, М.Д. Романюка, О.В. Стефанишин, В.С. Стещенко, О.У. Хомри та ряду інших. Аналіз наукових досягнень щодо даної проблеми свідчить, що українськими вченими створено підґрунтя для її подальшого вивчення та усунення негативних наслідків.

II. Постановка завдання. Важливим завданням, яке стоїть перед нашою державою, є демоекономічна ситуація, що склалася. Глибока криза, що охопила всі сфери життєдіяльності суспільства України, має такі демографічні наслідки, які ще довго будуть відбиватися не лише на її демографічному, але і соціально-економічному розвитку.

Від кризового стану суспільства терплять в першу чергу діти. Адже з катастрофічним зниженням рівня життя більшості населення практично вичерпались можливості “віддавати все краще дітям”. Особливу тривогу викликає та обставина, що останніми роками проблема не тільки поліпшення здоров'я, але і його елементарного збереження, значно загострилася. Відновились тенденції до підвищення смертності, а значить до зниження середньої очікуваної тривалості життя. Ці та інші проблеми свідчать, що назріла нагальна необхідність впровадження комплексу заходів, які б могли запобігти зростаючому погіршенню демографічної ситуації, адже вихід з демографічної кризи буде набагато важчим, ніж з економічної.

III. Результати. Інтенсивне відтворення економіки України, інтеграція до світового простору, спрямування до її визнання економічно розвиненими країнами як повноцінного суб'єкта глобалізації уможливорюєть-

ся завдяки розширеному розвитку людського капіталу, основну роль в якому відіграє трудовий потенціал.

Поза сумнівом, джерелом формування трудового потенціалу є працездатне населення різних категорій, а кількість, якість та склад населення є його першоосною.

Ще у 90-х роках Україна приєдналася до тих країн, в яких спостерігається невпинне зменшення кількості населення. Демографічна ситуація в Україні, що набула останніми роками стану гострої демографічної кризи, має такі характерні тенденції:

- зменшення чисельності населення з 49,3 млн. осіб (станом на 01.01.2001) до 47,1 млн. осіб (станом на 01.01.2005);

- погіршення вікової структури населення, тобто його старіння, яке призводить до збільшення демографічного і економічного навантаження на 1 особу працездатного віку [9,138];

- погіршення стану здоров'я населення (зокрема здоров'я дітей) через несприятливі екологічні та економічні фактори;

- нестійкі шлюбно-сімейні відносини, котрі можуть впливати на майбутню якість трудового потенціалу;

- міграційні процеси в пошуках місця роботи (як за кордон, так і з сільської місцевості у великі міста).

Кризовий соціально-економічний стан не міг не вплинути на дітородну поведінку населення як по всій Україні, так і в регіонах зокрема. Молоді сім'ї живуть із почуттям невпевненості у завтрашньому дні, із соціально-психологічним дискомфортом внаслідок труднощів адаптації сім'ї до нових соціально-економічних умов. Хоча існує думка, що саме відкладання народження дітей і мінімальне задоволення потреби сім'ї в дітях можна розглядати як зростаючу відповідальність сучасних молодих людей за свою долю і долю своїх дітей, а також бажання повнішої самореалізації в житті [4,56]. Та все ж таки важке економічне становище в обох випадках дає про себе знати.

Різкий спад народжуваності, починаючи з 90-х років, за прогнозами з часом приведе до абсолютного і відносного скорочення осіб працездатного віку. Мало чисельне поповнення працездатного населення за рахунок підростаючого покоління не збалансує чисельніший вихід з нього пенсіонерів, що де-

далі збільшуватиме демографічне і економічне навантаження на працюючих.

Кількість дітей за останнє десятиліття у віковій структурі населення неухильно зменшується: на початок 1990р. – 657,2 тис. до 408,6 тис. у 2003 р., загальний коефіцієнт народжуваності на цей період від 12,7 до 8,5 у розрахунку на 1000 осіб [7,336].

Для оцінки постаріння населення використовується кілька шкал. Одна з них, шкала ООН, визначає, що в країні, де особи у віці 65 років і старіші становлять 7 % від загальної чисельності, таке населення вважається старим. В Україні ця частка сягає 13,8 %.

Сучасне соціально-економічне становище переважної більшості населення України негативно впливає на його фізичне і психічне здоров'я. Реформування галузі охорони здоров'я не дало бажаних і очікуваних результатів, а сама система охорони здоров'я залишається в процесі стагнації через недостатнє фінансування медичних закладів, застарілу апаратура, низьку заробітну плату медпрацівників та й взагалі апатичне ставлення через вище наведені причини до своєї роботи. Стрімке і значне подорожчання медпрепаратів (ліків) та медпослуг, навіть у державних закладах охорони здоров'я ускладнює, а інколи і унеможлиблює якісне і своєчасне надання медичної допомоги. Рівень смертності в Україні все ще залишається досить високим. Для відновлення здоров'я нації потрібно чимало зусиль і часу.

Якщо ж до складної ситуації у сфері охорони здоров'я додати ще й негативний вплив радіоактивного та хімічного забруднення на наше населення, то виникає надскладна проблема, яка вимагає якнайшвидшого розв'язання. І лише після цього можна чекати на часткове позитивне вирішення демографічної проблеми в Україні.

Зокрема, пряма та опосередкована дія економічних чинників сприяє підвищенню рівня смертності, зменшення тривалості життя в середньому на 10 років, зниження репродуктивної функції як жінок, так і чоловіків: на 100 жінок 20 є безплідними, 25 не можуть виносити дитину протягом всього терміну вагітності, а 30 з них народжувати без ускладнень; серед чоловіків рівень безплідності зріс удвічі. Цей показник є незмінним у країні залежно від районів порівняної екологічної безпеки [3,33].

Діти – це “квіти нації”, її майбутнє. Проте на сучасному етапі розвитку нашої держави недостатня увага приділяється їхньому здоров’ю. Знову ж таки на це впливає фінансова незабезпеченість сімей з дітьми, недофінансування дитячих медичних закладів, санаторіїв, профілакторіїв, складна економічна ситуація тощо[5, 36].

Нестійкі шлюбно-сімейні зв’язки негативно впливають на майбутню якість трудового потенціалу. Матеріальна невлаштованість молоді, низький рівень життя зумовлюють відкладання шлюбів чи їх реєстрацію та народження дітей. Несприятлива загальна шлюбно-сімейна ситуація пов’язана також і з мотивами виживання та пристосування до існуючої системи соціального захисту материнства і дитинства, отримання житла тощо. З таких міркувань значна частина подружніх пар, створюючи сім’ю, не реєструє шлюб. В Україні і досі простежується тенденція падіння показника шлюбності, яка виникла в 90-ті роки ХХ ст. Так, у 2003 році було зареєстровано 371,0 тис. шлюбів, що становило 76,8 % порівняно з 1990 роком (482,8 тис.) [9,373].

Демографічний фактор тісно пов’язаний із міграційними процесами.

Трудова міграція — своєрідна форма самоорганізації суспільства, його реакція на несприятливі економічні умови, які її зумовлюють. Якщо внаслідок переїзду працівників підвищується їх продуктивність праці, міграція призводить до збільшення ефективності виробництва, що має значні наслідки: для мігрантів – підвищення заробітної плати, для країн-донорів – грошові перекази, а для країн-реципієнтів – скорочення затрат виробництва.

Однак українській міграції властиві переважно негативні результати — вплив висококваліфікованих людських ресурсів, погіршення демографічної ситуації, зниження людського і трудового потенціалу країни, перехід від легальної до нелегальної міграції, недосконалість нашого міграційного законодавства, часта дискримінація наших громадян під час роботи за кордоном тощо.

Процес глобалізації охопив ринок кваліфікованої робочої сили, зараз інтелектуальний потенціал країни часто-густо використовується на користь інших держав.

Нині за кордоном нелегально перебувають на заробітках від 2 до 5 млн. громадян України. Сучасна еміграція населення призводить до інтенсивного “вимивання” з країни молоді з країни (60 % мігрантів у віці до 30 років), що різко погіршує демографічну ситуацію в державі [8,84].

Теоретично міграційні процеси мали б сприяти підвищенню кваліфікації працівників, проте працюючи переважно на некваліфікованих роботах, вони втрачають свою кваліфікацію, що в результаті погіршує людський і трудовий потенціал країни.

На сьогоднішній день із українських сіл емігрує в пошуках роботи 90 % осіб працездатного віку (52 % – чоловіки і 48 % – жінки), що зумовлює зростання демографічного навантаження на працюючих[6,8].

IV. Висновки. Дослідження тих чи інших аспектів формування та функціонування трудового потенціалу показують, що він в Україні протягом останніх десятиліть зазнав відчутних втрат. А саме йдеться про суттєве погіршення стану здоров’я населення, наслідком чого виступають зростання його смертності та захворюваності. Мають місце і втрати інтелектуальної компоненти трудового потенціалу, причому пов’язані вони, перш за все, не з демографічною кризою, а з труднощами трансформаційного періоду.

Розглянуті вище деякі особливості сучасного демоскономічного розвитку України переконливо свідчать про необхідність здійснення такої демографічної політики, коли б її важелі набули виразного соціально-економічного характеру.

1. Злупко С.М., Радецький Й.І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 192 с.

2. Бажан І.І. Трудовий потенціал України: формування та використання: Монографія. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 144 с.

3. Зуб Л.В. Вплив статево-вікової структури на формування працересурсного потенціалу регіону. // Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці. мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 13 – 14 травня 2004 року.). – Тернопіль: Економічна думка. – с. 33–34.

4. Левчук Н.М. Кризова демографічна ситуація в Україні. – Економіка України в перехідний період: Зб. наук. праць. / НАН України, Ін-т економіки. Редкол.: Л.К. Безчасний (відп. ред.) та ін. – Київ, 2000. – 103 с.

5. Лібанова Е.М., Макарова О.В., Позняк О.В., Шевчук П.С., Шишкін В.С. Демографічні перспективи України: 2000 – 2025 роки. – Зайнятість та ринок праці.

Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 11. – Київ, 2000. – 176с.

6. Пирожков С.І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. – Демографія та соціальна економіка, № 1 – 2, 2004. – с. 5 – 20.

7. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Консультант, 2005.

8. Стефанишин О.В. Людський потенціал економіки України: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 315 с.

9. Туранський Ю.П. Підвищення конкурентно-здатності та стимулювання трудової активності населення у Львівській області. – Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 9. – Київ, 1999. – 250 с.

In the article the modern demographic situation in Ukraine considered. It exposes the essence and specifics of the birth – rate, mortality, migrational labour movement and their influence for the labour potential.

Ціжма Ю.І.

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

У статті висвітлено структурну трансформацію зайнятості на сучасному етапі розвитку економіки України, показано особливості впливу інновацій в народногосподарський комплекс країни на зміни в структурі зайнятості населення.

Ключові слова: зайнятість, структурні зрушення в зайнятості, системні та глобальні структурні зміни в зайнятості, трансформація зайнятості, структурна перебудова, інновації, організаційно-інноваційні структури, регулювання інновацій.

I. Вступ. Сьогодні перед Україною, що залишила позаду п'ятнадцятирічний період складних трансформаційних змін в економіці та зайнятості населення, постає необхідність розв'язання нових завдань, які б не тільки обумовили долю здобутків сьогодення, а й перспективу розвитку на наступні десятиріччя, що спроможні зробити структурні зрушення в зайнятості населення крізь призму інновацій.

Тривала історична практика доводить, що зростання економіки в жодній країні не відбувається без інновацій – основи трансформаційного процесу. Тому на даному етапі розвитку національної економіки України настав час структурних перетворень в зайнятості населення за допомогою інноваційних процесів, оскільки зайнятість – це передумова розвитку та добробуту суспільства.

Але трансформаційні перетворення у країнах Східної Європи не в змозі надати Україні надійні практичні рекомендації із проведення ринкової трансформації структури зайнятості на основі інноваційних процесів. Тому потрібно розробити систему

змін, яка б підходила до українських реалій економіки і максимізувала можливості трансформаційних перетворень.

Структурна трансформація зайнятості населення – один з найменш вивчених аспектів проблеми зайнятості в нашій державі, тому потребує детальнішого вивчення.

Питанню структурної трансформації зайнятості на основі інновацій в економіку присвячено багато публікацій вітчизняних вчених таких як Бандур С.І. [1], Заяць Т.А., Вовканич С., Цапок С. [2], Єрохін С.А. [3], Ілляшенко С.М [4], Копосов Г., Шарко М. [5], Лапко О. [6], Ушенко Н. [7], та ін.. Водночас ретельне опрацювання вітчизняних джерел переконує, що всі без винятку складові частини даної проблеми не є дослідженні, а існуючі мають простір для подальшого глибокого дослідження.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення впливу інновацій на структурну трансформацію зайнятості населення, а також обґрунтування основоположних детермінант та пошук нових для формування цілісної наукової концепції структурної трансформації зайнятості.

III. Результати. Основними завданнями розвитку економіки України в найближчий час є трансформація моделі економічного зростання (перехід до інноваційного розвитку) і зміна характеру розвитку з мобілізаційного на революційний з врахуванням глобальних змін на міжнародному ринку. Значення такої трансформації визначається переліком проблем, що вирішуються за допомогою інновацій [6,24].

Інноваційний розвиток – це трансформація нових знань у високі життєві стандарти [1,429].